

A KONTINUITÁS JEGYÉBEN

MICHAL HARPÁN

Vítazoslav Hronec antológiája, *A vajdasági szlovákok költészete*, a szlovák líra átértékelésének szándékával készült. Ezért szükség mutatkozik rá, hogy minden szempontból megvizsgáljuk, hiszen a könyv jelentős formában mutatja meg, hogy meddig jutott a vajdasági szlovák irodalom differenciálódási folyamata.

Hronecnek *A vajdasági szlovákok költészete* c. munkájáról értekezve, szem előtt kell tartanunk, hogy ez az antológia különleges típusa az alkotói folyamatnak. Beállítottságuk szerint az antológiákat, alapjában véve, két csoportra lehet osztani: az elsőbe azok tartoznak, melyek főleg gyakorlati céllal készültek, hogy az olvasó egy könyvben több költő reprezentatív alkotásával ismerkedhessen meg, a másodikba pedig azok az antológiák, melyek a versek kiválasztásánál különleges kritériumokat alkalmaznak, és így egy bizonyos stílust igyekeznek kiemelni egy másik rovására. Ilyen válogatásban a líra e típusa mint domináns nyer indoklást az adott költészet fejlődésében. Ide tartoznak az ún. értékelő antológiák, melyek külön hangsúlyozzák a vélt költészeti értékekben rejlő revalorizációs folyamatot. Ezek nem adnak teljes keresztmetszetet a költészet fejlődésében jelentkező időszakok rétegeiről, hiszen éppen az értékelési törekvés vezeti őket, mely vagy egy költészeti irányzat felemeléséből (pozitív értékelés) vagy elhanyagolásából (negatív értékelés) áll. Az ilyen antológiák szerint általában a költészeti irányzatok között ellentétes viszony mutatható ki.

Az ilyen antológiáknak eltérő frekvenciája van az egyes irodalmakban. Pl. a szlovák irodalomban úgyszólván nincs is antologikus felmérés, ellentétben a jugoszláv, különösen a szerb irodalommal,

Vítazoslav Hronec: *A vajdasági szlovákok költészete a XVIII-tól a XX. századig*, Obzor, Novi Sad, 1974.

ahol a költészet különféle antologikus megfogalmazásaival találkozhatunk. Sok antológia természetesen tisztavirág-életű, szükségtelen, ám néhány, par excellence, irodalmi eseménynek számít, mint pl. Az újabb szerb líra antológiája (*Antologija novije srpske lirike*) Bogdan Popović szerkesztésében, mely 1911-ben jelent meg, s hamarosan eléri a huszadik kiadást, vagy a Szerb költészet antológiája (*Antologija srpskog pesništva*) Miodrag Pavlović szerkesztésében, mely 1964-ben jelent meg, és minden feltétele megvan rá, hogy az előbbi nyomdokaiba lépjen.

Nem véletlenül említjük a szerb költői antológiákat *A vajdasági szlovákok költészete* c. gyűjteménnyel kapcsolatban: ugyanis Vítaszlav Hronec antológiáját az említett szerb irodalmi hagyomány szellemében állította össze. Úgy is mondhatnánk, hogy több szempontból Pavlović antológiája szolgáltatta számára a mintát. Miodrag Pavlović antológiájának előszavában a következőket írja: „Olyan költészetet kerestünk, mely magába foglalja az individuális és kollektív egzisztencia alapvető kérdéseit, verseket, melyek vagy önmagukban hordoznak egy eszmét, vagy tartalmukkal közvetlenül a megismerést szolgálják.” Ilyen szerkesztési elveknek akart Hronec is megfelelni. Egész sor rokon vonásra mutathatnánk rá Hronec és Pavlović antológiája között, melyek jelen vannak pl. az előszó struktúrájában is: elméleti kiindulópontok, a költők generációs elhatárolása, munkáik összegező vizsgálata, az antológiába bekerült versek rövidebb interpretálása, és mindez, magától értetődően, egy szigorúan meghatározott koncepció szempontjainak megvalósítása alapján. Eközben eszünkbe sem jut Vítaszlav Hronecot utánzással vádolni. Ellenkezőleg, épp az előbb elmondottak bizonyítják, hogy Hronec komoly alapokra épített és szándékát többé-kevésbé következetesen meg is valósította.

„A mai író számára kíséreltünk meg elkészíteni egy versgyűjteményt, annak, aki a mai költők munkáiban mindenekeelőtt a klasszikus elemeket szokta meg”, írja előszavában Hronec. Mivel az antológia alapvető elméleti kiindulópontja éppen a klasszikus és a romantikus költészet oppozíciója, szükségesnek mutatkozik, hogy közelebről is megismerkedjünk ezzel a nézőponttal. A klasszikus költészet Hronec szerint nem más, mint „az objektív világ racionális leküzdése, ami mellett a költők a nem létezőt nem saját irracionális mélységükből merítik, hanem — a dialektikus és materialista világnézetből kiindulva — mindenből, ami szubjektív világukon kívül esik”. Az előszó nem definiálja határozottan a romantikus poétikát,

de Hronec mindig abban a meggyőződésben hagy bennünket, hogy az előbbi ellentéte. Hronec szerint a romantikus költészet még mindig a vajdasági szlovákok költészetének meghatározója és ismertetője, viszont az ettől eltérést mutató műalkotások „rendszerint sokkal komolyabban foglalkoznak az ember lényeges problémáival a környezetre való tekintet nélkül”. Tehát a romantikus költészet elemeit abban lehet felismerni, amit sokáig a jugoszláviai szlovák irodalom küldetésének értelmeztek: a környezethez fűződő szentimentális kapcsolatban, a helyi színekben, az érzelmi és etnográfiai elemek egységességében, és Hronec is hasonlóan beszél, noha a szlovák irodalomban a klasszikus költészet eddig még teljesebben nem realizálódott, ami azonban nem jelenti azt, hogy az ilyen gondolati beállítottságú verseket nem lehet az antológiában fellelni. Az egyedi terminusokról, amilyen a klasszikus és a romantikus költészet itt használt fogalma, el kell mondani, hogy Hronec törekvése különleges tartalommal ruházza fel őket, és ezzel egy régi problémának, a költői beszéd polarizációjának visszatérítését jelzi; erről a kérdésről szólt már Herbert Read, Paul Valéry és még sokan mások előttük és utánuk is. Wellek könyve, a *Concepts of criticism* rámutat arra, hogy milyen módon értelmezték e fogalmakat a klasszicizmusban és a romantika korszakában, és arra is, hogy ezen értelmezések között nagyobb a hasonlóság, mint az eltérés. Nem is annyira fontos, hogy Hronec Valéryhez, Readhez vagy más teoretikushoz áll közelebb. Fontosabb az, hogy a szlovák költészetről különféle gátló körülmények nélkül próbált meg értekezni, hogy a verset mindig a költő egyénisége és környezete elé helyezte.

Ez a törekvése az antológia egészében mint lényegbeli különbség érvényesült. Ő ennek tudatában volt: „A válogatás azon részét, mely a XX. század költőinek alkotásait foglalják magába, egy nem realizált költészet pozíciójából állítottuk össze.” Teljesen helyén való lenne a kérdés: Hronec ezek után miért nem szorítkozott antológiájában csupán a háború utáni költők alkotásaira, hiszen ott már fellelhetők a preferált költészet nyomai? Ő erre a kérdésre az előszóban többször is válaszol. Vagyis Hronec a költészet értékelésétől a történelmi, irodalomtörténeti kontextus felé halad, miközben igyekszik feltárni és megvédeni a költészet kontinuitását is. Csak-hogy az irodalomtörténet szemszögéből és a költészeti értékekből fakadó kontinuitást nem lehet azonosítani. A jugoszláviai szlovákok alkotásainak irodalomtörténeti elhatárolása többé-kevésbé megoldott kérdés, jóllehet itt sem beszélhetünk a tiszta irodalmi kritériumok

alkalmazásáról, különösen nem a XIX. századi irodalom esetében, amit Hronec is megfigyel, amikor az előszóban így ír: „Több szó esik a szerzőkről, mint alkotásaikról. Ismétlődik a tény, hogy ismerték egymást, s az írott szó hagyományát átadták a fiataloknak, akik a szó kultúrájával igyekeztek kinőni a környezet kicsinyességéből.” Annak, aki nem ismeri az alföldi szlovák irodalmi helyzetet, furcsának tűnhet az alkotók alkotásaik elé emelése, különösen, ha azt egy olyan antológia összeállítója mondja ki, aki mindenekelőtt az alkotásra igyekszik támaszkodni.

Hronec az alkotástól az alkotó felé halad. Kiindulópontot jelentett számára az a tény, hogy a régebbi időszakokban egyes alföldi költők élete és munkássága kapcsolatot mutat a szlovák enklávésorsával. Így jöttek erre a vidékre, és mint költőket is számon tartjuk őket: Juraj Ribay, Juraj Rohoň, Matej Ambrózy, Michal Godra, Ján Tobiáš Langhoffer, Jozef Podhradský, akiknek nincs nagy jelentőségük az egyetemes szlovák irodalomban. Munkásságukat eddig még nem mérték fel kellőképpen, ezért Vítazoslav Hronecre az irodalomtörténeti archívumok kutatása várt.

A XIX. század költőinél Hronec nem tudta érvényesíteni koncepcióját, ezért *A vajdasági szlovákok költészete* belsőleg két részre tagolt: az elsőben a világháború előtti, a másodikban pedig a háború utáni költők kaptak helyet. Ez azonban a költészet fejlődésének objektív következménye, amit Hronec tiszteletben tartott. Kutatásának és vállalkozásának kivételes értéke, hogy a vajdasági szlovákok kulturális és irodalmi múltját nem idealizálta, hanem — bizonyos „elnéző” szempontok ellenére is — mindig igyekezett kritikus szemmel a problémák közé látni. Heurisztikusan közeledett a folyóiratok tömegéhez, a szerteszét hagyott költői megnyilatkozások nyilvános és magánarchívumaihoz, mindenhol a költészet magocskáit keresve. Tehát egészen a mai költőkig az ő válogatási módszerét a kielégítő költői minőség keresése határozza meg, tekintet nélkül a költői stílusra s típusra. Rendszerint sikerült is neki költői értékeket feltárni. Bebizonyította, hogy a pedagógus és filológus Juraj Ribay (akinek a költészet „mellékes dolog” volt) kézírathagyatékában figyelemreméltó versek maradtak. És kritikai szempontból is lényeges, hogy a XIX. század minden költője helyet kapott az antológiában. Matej Ambrózy és Ján Tobiáš Langhoffer a vajdasági szlovák irodalom szemszögéből nézve is csak mellékes nevek, ám az előbbi szonettjének, mint a „kiterjedt síkságról” szóló első költői alkotásnak, az antológiában a helye, míg Langhoffer szonettjei

klasszikus képalkotásuk miatt kerültek *A vajdasági szlovákok költészete* antológiájába.

A XIX. század hat költője közül legtöbb verssel Michal Godra és Jozef Podhradský szerepel. Kétségkívül nagy jelentőségű költők, ez különösen Podhradskýre vonatkozik, akiről a szlovák irodalomtörténet csak ezután fog majd írni. Ám, Hronecnek sikerült antológiája számára felhasználni Godra és Podhradský költészetének különleges jellegét. Kihagyta Michal Godra Kollár-típusú szonettjeit, és ennek hatására a romantikus eredetűeket is. Godra reflexív és racionalis imaginációját emelte ki, és ez Godra Kopernik a jeho súmĕk és a Mišlĕnky pŕi pĕpce c. verseiben figyelhető meg („Az ilyen racionalizmus nagyon közel áll hozzánk, és jól beleilleszkedik a válogatás egészének koncepciójába”). Ugyanúgy Podhradský megjelent és kéziratban maradt versei közül is olyan fragmentumokat választott, melyek határozott szentenciát tartalmaznak. Hronec hozzáállása Godrához és Podhradskýhoz elvi ellentétben van a XIX. század más költőjéhez való viszonyulásával: míg a többiek alkotásaiból vett válogatás esztétikailag csaknem érdektelen, addig az utóbbiakat bemutató versválogatás valósággal kiemeli munkásságuk konkrét ismertetőjeleit. Így már értékes válogatás születhetett. Csakhogy épp itt merült fel akadályként, hogy Godra és Podhradský munkásságát az irodalomtörténet nem vizsgálta meg behatóan: alkotásaikat nem adták még ki, munkásságukról nincsenek komplex elemzések, úgy-hogy kevesen fogják megérteni Hronec antológiája e részének lényegét.

Miodrag Pavlović összehasonlíthatatlanul könnyebb helyzetben volt, amikor antológiájában rámutatott a közismert szerb klasszicizmus értékeire, amikor ebből kiindulva újra értékelte a romantika vélt eredményeit. Vítazoslav Hronec *A vajdasági szlovákok költészetében* teljes mértékben nélkülözte a szlovák irodalom múltjának kutatását: az antológia koncepciója érthetőbb lenne, ha a legalapvetőbb irodalmi-történelmi kutatás megelőzné, ha ilyen kutatást kezdeményeznek, s nem fordítva.

Az alapvető kutatómunka hiánya következtében *A vajdasági szlovákok költészete* (ahogyan az ilyen antológiák esetében lenni szokott), irodalomtörténeti síkon, nagyobbreszt mint egész realizálódik, ami különösen az előszó koncepciójából és a megbízható bibliográfiai adatokból (egybegyűjtve itt jelennek meg először) tűnik ki.

Az egyes költők megválogatása más képet mutat. Hronec a régebbi szerzők verseit nem az irodalomtörténész, hanem a modern költő

és kritikus szemszögéből vizsgálja. Éppen ezért *A vajdasági szlovákok költészete* konkrét példákon mutatja meg a szlovák irodalmi múlt igazi arcát. Megállapítottuk, hogy a múltnak aránylag kevés része él a jelenben irodalmi értéként. Hronec kuratása kisebb legendáktól foszt meg bennünket: pl. Jaroslava Járošiová „az első vajdasági szlovák költőnő”, nem is került az antológiába, mert olyan verselményeket hagyott maga után, melyeket nehéz a költészet rangjára emelni. Hronec kritikai mércéjét az időben hozzánk közelebb álló költők vizsgálata közben állandóan emeli. Ez különösen a két háború közti költők esetében figyelhető meg. És habár ebben az időszakban összehasonlíthatatlanul többet írtak, mint a XIX. században, az antológiában mégis csak három költő három verse kapott helyet (bizonyos okokból ugyan az antológia versanyagába nem kerültek, de a tartalomban még két költő két verséről tesz említést a válogató). A két háború közti költők mellőzése azonban nem pusztán Hronec gondosan elhatárolt válogatás-konceptiójának eredménye: nehezen hihető ugyanis, hogy más beállítottságú válogató koncepciója többet tudott volna meríteni a felkínált költészeti anyagból.

A statisztikai adatok kedvelői azt is megfigyelték, hogy *A vajdasági szlovákok költészete* versanyaga háromnegyed részében háború utáni költők alkotásaiból állt össze. Valójában Hronec ilyen antológiát kívánt szerkeszteni, szem előtt tartva, mindenekelőtt, a vajdasági szlovák költészet fejlődését és hierarchizálódását Juraj Mučajától napjainkig, a negyvenes évektől a hetvenesekig. Itt már következetesebben érvényre tudta juttatni koncepcióját, és, ennek köszönve, valóban értékes versválogatást kaptunk kézbe. Itt nemcsak értékre lelhetett, hanem két érték közül kiválaszthatta azt, ami a klasszikus költészet jegyeit viseli magán. El kell mondanunk, hogy ez az első ilyen szempontú szlovák antológia, és ha összevetjük az előző két antológiával, megállapíthatjuk, hogy *A vajdasági szlovákok költészete* szerves, sajátos részévé vált e vidék szlovák költészete alapjairól és küldetéséről kialakult felfogásainknak. Az első antológia, *Új napokhoz* (Do nových dní, 1950), valójában fiatal, kezdő költők alkotásait tartalmazza, olyanokét, akik verseikkel haladó szellemű tradíciónknak, a népfelszabadító háborúnak és a szocialista forradalomnak állítottak emléket. Dvojreč *Éneklő síkság* (Rovina spieva — Raspevana ravnica, 1962) c. antológiája már a szélesebb jugoszláv közönségnek akarja bemutatni a szlovák költészet tematikai pluralizmusát, stílusait, mellőzve minden elvi kizárólagosságot.

Viszont Vítazoslav Hronec úgy mutatta be a jelenkori szlovák költészetet, hogy „szorított” anyagán, és felhívta a figyelmet e költészet éltető elemeire.

Ha tudjuk, hogy Hronecot a mai vajdasági szlovák líra átértékelésének gondolata vezérelte, felvetődik a kérdés, milyen funkciót töltenek be az antológiába került régebbi keletkezésű versek. Kényelmes dolog lenne belenyugodni a válaszba, mely szerint *A vajdasági szlovákok költészete* a szlovák költészet kontinuitását bizonyítja, ha ugyan, irodalmi szemszögből nézve a végső következményekig tételezni tudnánk ezt a kontinuitást. Hronec előtt nagyon is világos a szlovák irodalom minden jelentős összefüggése: kimerítő és, lehet, hiábavaló munka lenne újabb dimenziókat keresni. Érdekes Hronec (elemzéssel kielégítően alá nem támasztott) állítása az itteni XIX. századi költők kiseljetezéséről az egyetemes szlovák költészet összefüggéseiből mint a környezet modifikált tevékenységének következményéről. Így Rohoň, Godra és Podhradský munkásságával új tradíció lép színre, mely nem lépi át az egyetemes szlovák irodalom határait, hanem megőrzi határozott sajátosságait. Az előszó egyes helyein jelgeszerűen tűnnek fel e költészet költélei a múlttal és a jellel: költői képek, hóval s jéggel fedett alföldi mezők Michal Godra kezdeményeként, ami felismerhető Andrej Ferko, Ján Labáth, Viera Benková-Popitová költészetében is. Csakhogy e költélek véletlenszerűek. Mégis sokat jelentenek Hronecnak. Ezt bizonyítja azon kijelentése is, hogy a XIX. század szórványos költészeti jelenségei nélkül ma nem találkoznánk olyan költői nevekkkel, mint Paľo Bohuš, Ján Labáth, Michal Babinka.

Vítazoslav Hronecnak mint költőnek és mint az antológia válogatójának (ez a kettő ebben az esetben kölcsönösen feltételezi egymást) az irodalmi hagyomány öngazolást jelent. A hagyomány magától értetődően összetett fogalom, melyet összetevőinek a szlovák irodalomra tett hatása alapján kell megmagyarázni. Kiindulópont lehet például mindaz, amit a nyelvtradíció (a szlovák irodalom kontextusa) és amit a társadalmi hovatartozás (a jugoszláv irodalom kontextusa) feltételez. Hronec elsősorban a belső tradíciót figyeli, tehát azt a hagyományt, amit a vajdasági szlovákok irodalmi alkotásai teremtenek meg. Ezzel összefüggésben Hronec két jellegzetes című versét kell megemlítenünk: Apák I és Apák II, melyeket Paľo Bohušnak, illetve Michal Babinkának ajánlott. A művészi vívmányokhoz való közeledés szemmel látható ténye figyelhető meg ezekben a versekben. Ez első pillantásra furcsának tűnhet, főleg, ha felidézünk

az alapvető különbségeket e két költő és Hronec között. De ha Hronec antológiájában elolvassuk Bohuš és Babinka alkotásait (mindketten a legtöbb, 12—12 verssel szerepelnek a válogatásban), világosabbá válik a probléma. Mindjárt le kell szögeznünk, hogy Bohuš és Babinka versei a kiemelt klasszikus költészet szempontjait követő válogatás alapján kerültek az antológiába; ez a válogatás, persze, nem ölelhetette fel e költők munkásságának minden dimenzióját. Bohuš munkásságának első részéből csak Az ember (Človek) című verset olvashatjuk, mely valójában reflexió az ember életküzdelmeiről. Sem a válogatás, sem az előszó (melyben Hronec a Bohuš költészetében fellelhető lírai hős problematikájával foglalkozik) nem időz olyan verseknél, mint A szabadságért elesettek sírjánál (Nad hrobom padlých za slobodu), Gyújtogatók (Podpal'ači), A felkelők dala (Pieseň povstalcov), melyek a vajdasági szlovákok etikus, kollektív érzéseinek megnyilvánulásai. És nem áll meg Bohušnak az ötvenes évek derekán írt fanyar, ironikus verseinél sem. Azonban mégsem lehet Hronec válogatását lebecsülni. Ő ugyanis nemcsak a kultivált kifejezések és a hatásos metaforák költőjét mutatja be, hanem mindenekelőtt azt a költőt, aki tapasztalatát előretolta az univerzálisan érvényes egzisztencia síkjai felé. Hasonló a helyzet Babinkával is Hronec antológiájában: a besorolt versek között nem találunk érzelmes és rapszodikus, szürrealista darabokat, hanem az ember belső konfliktusait ábrázoló és intellektuális energiával rendelkező műveket.

Könnyen úgy tűnhet, hogy *A vajdasági szlovákok költészete* polemizál a költői intimitás és érzelm fűtötte életművekkel, ezt azonban Labáth versével, Akvarell (Akvarely) és Viera Benková-Popitová versével, Mezítláb (Naboso) könnyű megcáfolni. Vítazoslav Hronec a vers érzelmi szegmentumát egy magasabb rendű egész részeként értelmezi, és mint az etikus tartalom nyíltságát mutatja be. Az ilyen tartalmak Hronec válogatásában eltűntek Juraj és Pavel Mučaji, Juraj Tušiak és Viera Benková-Popitová verseinek jó részéből. Nem akarunk olyan kérdésekbe bocsátkozni, hogy melyik vers hiányzik az antológiából, és fordítva, hogy melyik verset kellett volna kihagyni. Vítazoslav Hronec kielégítően megindokolta koncepcióját, ezért senki nem kívánhatja a szlovák költészet minden dimenzióját fellelni *A vajdasági szlovákok költészete* antológiában. Noha az előszóban Hronec a szlovák költészet egészéről informál, értékelő szempontjai a reflexív stílust támogatják. Ismét el kell mondanunk, hogy a versek válogatásánál érvényre jutó értékelése

az előszó elgondolásait támogatja. Valószínű, hogy ha Hronec hetvenoldalas tanulmányát a versek válogatása után írja meg, több következtetése másképpen alakult volna. Ha a bevezető tanulmányt a versekre való tekintet nélkül tovább vizsgálánk, bizonyosan több állítását mélyrehatóbban tudnánk elemezni. Úgy érezzük, hogy a válogatás megmagyarázza az előszót, és ugyanúgy az előszó is megmagyarázza a válogatást. De ez nem jelenti azt, hogy Hronec előszava nem lehet egységesen, egészében nézve is tanulságos: hiszen a jugoszláviai szlovák költészet szintéziséhez nyújt kiindulópontokat.

RONCSÁK Alekszandar fordítása